
MATERIAŁY

Elżbieta Magiera
Uniwersytet Szczeciński
Instytut Pedagogiki
ORCID: 0000-0003-4209-9240

BHW 41/2019
ISSN 1233-2224
DOI: 10.14746/bhw.2019.41.6

Zjazdy kół krajoznawczych młodzieży w Polsce w pierwszej dekadzie dwudziestolecia międzywojennego

Abstract. Conventions of youth sightseeing clubs in Poland in the first decade of the Interwar Period

Touring and regional trips were among important educational issues in the Second Republic of Poland, conducive to getting to know the immediate environment, regions and the country in general, underpinned by national, patriotic and civic upbringing. In the first decade of the Interwar Period, Poland had three models of school sightseeing clubs developed in Krakow in 1927, in Vilnius in 1928 and in Poznań in 1929. These events provided an opportunity to meet young people from various regions in Poland. Tutors of sightseeing circles; regional, school and church authorities; authorities of sightseeing initiatives launched by adults and the youth, university professors and representatives of urban elites were all participants of the movement. In addition to lectures and speeches, latest issues of the school sightseeing movement were discussed and experiences were shared. As a result, the students and the tutors got to know each other, established contacts and discussed the directions to be followed by school sightseeing clubs. The conventions were accompanied by trips and various forms of presenting the clubs' achievements including exhibitions, school theatres, singing, dancing, evening performances and others.

Keywords: school sightseeing clubs, convention of youth sightseeing clubs, history of education in the Interwar Period in Poland, student organizations

Wstęp

Szkolny ruch krajoznawczy wyrósł ze zrozumienia jego wartości wychowawczych i kształcących. Jego geneza sięga inicjatywy Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (dalej: PTK), dzięki której początkowo tylko w krakowskich szkołach średnich utworzono koła krajoznawcze. Dostrzegając edukacyjne walory krajoznawstwa, działacze PTK, zbudowali struktury organizacyjne, w ramach których funkcjonował szkolny ruch

krajoznawczy. 16 czerwca 1919 r. Zarząd Oddziału PTK w Krakowie powołał do życia Sekcję Kół Krajoznawczych Młodzieży, którą kierował Leopold Węgrzynowicz¹. Dwa dni później Zarząd rozesłał pierwszy okólnik, który zawierał zadania szkolnych kół krajoznawczych: propagowanie krajoznawstwa oraz wynikające stąd pogłębienie emocjonalnego i intelektualnego stosunku do ziemi ojczystej; wdrażanie do samodzielnej pracy w poznawaniu Polski; tworzenie szkolnych kół krajoznawczo-wycieczkowych; popularyzowanie wśród młodzieży ochrony zabytków przyrodniczych i materialnych². Na początku 1927 r. utworzono Związek Kół Krajoznawczych Młodzieży, a Sekcję Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej przekształcono w Komisję, którą powoływała Rada Główna PTK spośród wszystkich opiekunów szkolnych kół krajoznawczych. Każdy opiekun należał do Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej. Organem prasowym młodzieży zrzeszonej w ruchu krajoznawczym było czasopismo „Orli Lot” ukazujące się w latach 1919–1939³.

W pierwszej dekadzie okresu międzywojennego nastąpił powolny rozwój szkolnych kół krajoznawczych. W 1927 roku działało 36 kół, w 1928 r. liczba kół wzrosła do 74, a w 1929 – do 114⁴. Komisja Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej PTK, stojąca na czele młodzieżowego ruchu krajoznawczego, w 1927 r. zapoczątkowała nową formę pracy, którą były zjazdy młodzieży i opiekunów szkolnych kół krajoznawczych. W pierwszej dekadzie okresu międzywojennego odbyły się trzy zjazdy: w Krakowie w 1927 r., w Wilnie w 1928 r. i w Poznaniu w 1929 r., które zapisały się na kartach historii szkolnego ruchu krajoznawczego. W drugiej dekadzie odbyły się kolejne zjazdy: czwarty – w Krzemieńcu w 1930 r.; piąty – w Warszawie w 1932 r., szósty – w Bydgoszczy w 1933 r.; siódmy – w Krakowie w 1936 r.; ósmy – w Pińsku w 1937 r. i dziewiąty – w 1938 r. we Lwowie⁵.

Celem artykułu jest ukazanie problematyki dotyczącej zjazdów Kół Krajoznawczych Młodzieży w Polsce w pierwszej dekadzie okresu międzywojennego na podstawie analizy źródeł drukowanych. Zjazdy szkolnych kół krajoznawczych w drugiej dekadzie lat międzywojennych zostaną ukazane w kolejnym tekście.

Trzeba zaznaczyć, że w naukowej literaturze historyczno-pedagogicznej problematyka działalności kół krajoznawczych młodzieży szkolnej w Polsce w okresie

¹ M. Gotkiewicz, *Nasze XXX-lecie. Fragmenty referatu prof. Mariana Rotkiewicza o kolach krajoznawczych*, „Orli Lot” 1949, nr 7, s. 98.

² Okólnik z 18 czerwca 1919, w: J.B. Twaróg, *Z kart historii Oddziału Krakowskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego 1919–1950*, Kraków 2003, s. 6, https://khit.pttk.pl/index.php?co=tx_ptkm_3 [dostęp: 30.06.2019]. Por. K. Staszewski, *Koła Krajoznawcze Młodzieży Szkolnej PTK*, „Ziemia” 1968, nr 2, s. 147; T. Seweryn, *Ideologia kół krajoznawczych młodzieży*, Kraków 1934.

³ M. Kitowska, „Orli Lot” (1920/1939). *Z problematyki turystyczno-krajoznawczej edukacji młodzieży szkolnej*, w: *Młody czytelnik w świecie książki, biblioteki i informacji*, red. K. Heska-Kwaśniewicz, I. Socha, Katowice 1996, s. 69–70.

⁴ L. Węgrzynowicz, *Nasze dziesięciolecie*, „Orli Lot” 1929, nr 6, s. 101.

⁵ Cz. Skopowski, *Rys historii i pracy Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej*, w: *Koła Krajoznawcze Młodzieży Szkolnej. Idea – Organizacja – Historia – Pieśni*, Kraków 1934, s. 17; Cz. Skopowski, *Koła Krajoznawcze Młodzieży Szkolnej*, „Przyjaciel Szkoły” 1933, nr 10, s. 291.

międzywojennym była już eksplorowana przez Danutę Koźmian⁶, Edytę Wolter⁷, Urszulę Wróblewską⁸, Elżbietę Magierę⁹ i innych.

Pierwszy Ogólnopolski Zjazd Kół Krajoznawczych Młodzieży w Krakowie

Pierwszy Zjazd odbył się 5–6 czerwca 1927 r. w Krakowie podczas Zielonych Świąt i uczestniczyło w nim 165 delegatów z 34 kół¹⁰. Oprócz młodzieży i ich opiekunów przybyli: przedstawiciel Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego wizytator Zygmunt Wyrobek, pedagog i wychowawca harcerzy, jeden z twórców harcerstwa w Krakowie i współpracownik Andrzeja Małkowskiego; Mikołaj Mazanowski, radca szkolny, pedagog i historyk literatury, członek Komisji Literackiej Akademii Umiejętności w Krakowie; Gustaw Leśnodorski, dyrektor Państwowego Gimnazjum Żeńskiego przy ul. Franciszkańskiej w Krakowie; profesor Uniwersytetu Warszawskiego Włodzimierz Antoniewicz jako delegat Rady Głównej Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego; kustosz Muzeum Etnograficznego w Krakowie Seweryn Udziela i Józef Żurowski, mianowany przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego konserwator zabytków archeologicznych na Zachodnią Małopolskę i Śląsk¹¹.

Honorowym przewodniczącym zjazdu został wybrany S. Udziela. Wstępne przemówienie wygłosił L. Węgrzynowicz, przewodniczący Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej PTK. Odczytano referat nieobecnego Mieczysława Woźnowskiego, w którym autor stwierdzał, że celem działalności każdego szkolnego koła krajoznawczego miało być kształtowanie umiejętności wyróżnienia przez młodzież cech i zjawisk charakterystycznych dla danego środowiska. Postulował rozszerzenie działalności kół,

⁶ D. Koźmian, *Poglądy społeczno-pedagogiczne Aleksandra Kazimierza Patkowskiego (1890–1942)*, Szczecin 1994, s. 79–82.

⁷ E. Wolter, *Edukacja ekologiczna w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2013; eadem, *Wychowanie do postaw ekologicznych na łamach „Bezpłatnego Dodatku do Miesięcznika Krajoznawczego Orli Lot Poświęconego Ochronie Przyrody Wydawanego Nakładem Państwowej rady Ochrony Przyrody”*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2015, nr 1, s. 221–230; eadem, *Wychowanie ekologiczne w Drugiej Rzeczypospolitej*, „Forum Pedagogiczne” 2011, nr 2, 119–147.

⁸ U. Wróblewska, *Cele i organizacja Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej w okresie międzywojennym*, w: *Turystyka w edukacji historycznej i obywatelskiej*, red. M. Ausz, J. Bugajska-Więcławska, A. Stępnik, D. Szewczuk, Lublin 2017, s. 183–196.

⁹ E. Magiera, *The formal aspects of the activities conducted by School Students' Sightseeing Clubs in the Second Republic of Poland: 1918–1939*, „The Journal of History and Education” 2018, no. 3–4, s. 121–141.

¹⁰ W pierwszym zjeździe wzięli udział delegaci z następujących miejscowości: Biała (2 koła), Bochnia (2 koła), Brody, Brzozów, Bydgoszcz, Chrzanów, Cieszyn, Działowa, Kępno, Kielce, Kraków (5 kół) Krzemieniec, Kutno, Łańcut, Łódź, Marianówka, Ostrów Wielkopolski, Pisaki Luterskie, Piotrków, Stopnica, Sandomierz (2 Koła), Strzyżów, Tomaszów Mazowiecki, Tarnów, Warszawa, Wilno, Włocławek (*Sprawozdanie z obrad I Zjazdu Kół Krajoznawczych Młodzieży odbytego 5 i 6 czerwca 1927 roku w Krakowie*, „Orli Lot” 1927, nr 7, s. 138).

¹¹ Ibidem.

ponieważ do 1927 r. funkcjonowały one tylko w co dziesiątej szkole średniej. Wyraził opinię, że pracą krajoznawczą należało objąć zarówno szkolnictwo powszechne, jak i zawodowe. Wykazywał potrzebę zacieśnienia współpracy między szkolnymi kołami krajoznawczymi, polegającą na wymianie opisów okolicy, na dzieleniu się zbiorami krajoznawczymi oraz rozwijaniu korespondencji między kołami¹².

Na pierwszym zjeździe podjęto dyskusję w sprawie różnych aspektów działalności kół. S. Seweryn, opiekun koła krajoznawczego Seminarium Nauczycielskiego w Tomaszowie Mazowieckim, wypowiedział się w sprawie struktur kół, krytykując nadmierną liczbę sekcji, która nie sprzyjała syntezie pracy krajoznawczej. Ważnym głosem w dyskusji było zatroskane zdanie opiekunki koła krajoznawczego w Wilnie Zofii Domaniewskiej, wskazujące na potrzebę utrzymywania łączności z absolwentami szkół średnich i nawiązywania relacji z młodzieżą uniwersytecką. Poszukiwaniem sposobów pozyskiwania absolwentów szkół do ruchu krajoznawczego młodzieży byli zainteresowani inni dyskutanci, którzy wskazywali na znaczenie pisemek wydawanych przez szkolne koła krajoznawcze oraz pożyczek udzielanych uczniom opuszczającym szkołę. Florentyn Kotliński, kierownik szkoły powszechnej w Piaskach Luterskich, żądał ujednoczenia prac we wszystkich kołach. Postulował zwrócenie się do wybitnych krajoznawców o udzielanie jednolitych wytycznych kołom krajoznawczym, które należało opublikować na łamach „Orlego Lotu”. Inny opiekun szkolnego koła krajoznawczego Bolesław Romański z Karkowa stwierdził, że „ważnym zagadnieniem jest przystosowanie regulaminu do życia”¹³. Julian Skibiński, opiekun szkolnego koła krajoznawczego Liceum Krzemienieckiego, przedstawił stan pracy w swoim kole. Wyraził zdanie, że podział na sekcje w zależności od zainteresowań uczniów przekonał ich do chętniej pracy. Zjazd stanowił okazję podjęcia dyskusji nad kwestią rocznych składek wpłacanych do Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej. Ustalono, że wysokość składki miała wynosić 10% środków wpłacanych przez członków koła.

W czasie zjazdu odbyło się walne zgromadzenie Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej, zjazd instruktorski członków Kół Krajoznawczych Młodzieży oraz wystawa prac Kół Krajoznawczych Młodzieży¹⁴. Wybrano prezydium Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej: Leopold Węgrzynowicz (prezes powołany przez Radę Główną PTK), Piotr Galas (zastępca prezesa), Józefa Berggrüenówna (sekretarz), Bolesław Romański (zastępca sekretarza), Maria Medwecka (skarbnik), Hanna Sonnoburg-Habenstretówna (zastępca skarbnika).

Przemówienie wygłosił wizytator Okręgu Szkolnego Krakowskiego Z. Wyrobek, zapoznając uczestników zjazdu z okolicznościami budowy domu wycieczkowego w Krakowie. Dom miał służyć pomocą w pracy Komisji Kół Krajoznawczych

¹² M. Woźnowski, *Koła Krajoznawcze Młodzieży w Polsce. Referat wygłoszony na I. Zjeździe Kół Krajoznawczych Młodzieży w Krakowie dnia 5 czerwca 1927 r.*, „Orli Lot” 1927, nr 7, s. 135.

¹³ *Sprawozdanie z obrad I Zjazdu Kół Krajoznawczych Młodzieży...*, op. cit., s. 138.

¹⁴ *Zjazdy*, „Wiadomości Geograficzne” 1927, nr 4, s. 50.

Młodzieży¹⁵. W związku z tym L. Węgrzynowicz postawił wniosek o uwzględnienie w budowanym przez Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego domu wycieczkowym pomieszczenia na biuro Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży i redakcji „Orlego Lotu” oraz Archiwum Pracy Kół Krajoznawczych Młodzieży. Na walnym Zjeździe Opiekunów i Delegatów Kół Krajoznawczych Młodzieży sformułowano wiele wniosków, które dotyczyły: uczestnictwa w zjazdach w strojach ludowych (w miarę możliwości); utworzenia biblioteki krajoznawczej w siedzibie Związku Kół Krajoznawczych Młodzieży, służącej wypożyczaniu książek i przezroczy przez koła; utrzymywania przez Związek instruktora krajoznawcy, który odwiedzałby szkolne koła krajoznawcze i pomagał w pracy krajoznawczej; zobowiązania kół do zbierania okazów krajoznawczych i ich wzajemnej wymiany; wprowadzenia odznak organizacyjnych dla członków wspierających, czynnych i przewodników kół; potrzeby systematycznego prowadzenia kronik kół przez zdolnych uczniów-kronikarzy; przynajmniej jednorazowego finansowania wycieczek kół krajoznawczych przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego¹⁶.

Zjazdowi towarzyszyła wystawa krajoznawcza, na którą złożyły się fotografie, mapy, wykresy, rysunki, skamieliny, modele i inne eksponaty zebrane przez szkolne koła krajoznawcze. Na łamach czasopisma „Ziemia” pisano o wysokiej jakości wystawy. Zbiór rysunków zamków drewnianych przy drzwiach wraz z opisem był zaakceptowany do wydawnictwa Polskiej Akademii Umiejętności. Niektóre szkolne koła część własnych eksponatów przekazały Muzeum Etnograficznemu na Wawelu¹⁷. Na zainteresowanie wystawą krajoznawczą w 1927 r. zorganizowaną z okazji Pierwszego Zjazdu Kół Krajoznawczych Młodzieży zwracał uwagę Kazimierz Staszewski w latach 60. XX w., pisząc, że w jej urządzeniu uczestniczyło wiele kół, które przysłały bardzo wartościowe eksponaty¹⁸.

Na Pierwszym Ogólnopolskim Zjeździe szkolnych kół krajoznawczych referat *O zbiorach Kół Krajoznawczych Młodzieży* wygłosił dr W. Antoniewicz, prof. Uniwersytetu Warszawskiego, w którym wyraził zdanie przeciwne tworzeniu muzeów i szkolnych zbiorów. Przestrzegał przed rozpraszeniem eksponatów w muzeach szkolnych, dewastowaniem zabytków archeologicznych i nadmiernym eksploatowaniem zabytków etnograficznych. Zdaniem W. Antoniewicza w szkołach można byłoby tworzyć zbiory fotografii, modeli, rysunków, które stanowiłyby doskonałe ćwiczenie dla uczniów – młodych krajoznawców, a nie oryginalnych eksponatów, które powinny znaleźć się w muzeach już istniejących¹⁹. Prelegent wypowiedział się za koniecznością podjęcia współpracy młodzieży z wojewódzkimi muzeami²⁰. Głos zabrał również kustosz Muzeum

¹⁵ *Sprawozdanie z obrad I Zjazdu Kół Krajoznawczych Młodzieży...*, op. cit., s. 139.

¹⁶ *Ibidem*, s. 139–140.

¹⁷ *Zjazd Kół Krajoznawczych Młodzieży*, „Ziemia” 1927, nr 13–14, s. 231–232.

¹⁸ K. Staszewski, *Koła Krajoznawcze Młodzieży Szkolnej PTK*, „Ziemia” 1968, s. 155.

¹⁹ *Sprawozdanie z obrad I Zjazdu Kół Krajoznawczych...*, op. cit., s. 140.

²⁰ *Zjazd Kół Krajoznawczych Młodzieży*, op. cit., s. 231.

Etnograficznego na Wawelu S. Udziela, wskazując na znaczenie tej placówki, umożliwiającej licznym wycieczkom zagranicznym zapoznanie się z eksponatami. Uczestnicy zjazdu zwiedzili wystawę arrasów na Wawelu. Tam dr Marian Morelowski (kustosz zbiorów na Wawelu) wygłosił referat *Co mogą zrobić Kół Krajoznawcze dla ochrony zabytków sztuki*²¹. Dzień zakończono wycieczką po Krakowie i wieczornicą krajoznawczą, na której przedstawienia artystyczne pokazali uczniowie i uczennice Gimnazjum Państwowego im. A. Mickiewicza w Wilnie, uczennice Żeńskiego Gimnazjum Państwowego w Krakowie oraz orkiestra krakowskiego Seminarium Nauczycielskiego Męskiego.

6 czerwca 1927 r. w sali Zakładu Zoologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego prelekcję wygłosił dr Jan Zaćwilichowski na temat organizacji zbiorów biologicznych w kołach krajoznawczych młodzieży. Po jego wysłuchaniu uczestnicy zjazdu zwiedzili zbiory Zakładu. W Muzeum Fizjograficznym Akademii Umiejętności zoolog entomolog pułkownik Witold Niesiołowski przedstawił kwestie dotyczące krajowej fauny motyli²², a profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego Kazimierz Ignacy Nitsch zaprezentował zagadnienie zbierania i znaczenia słownictwa ludowego²³. Na zakończenie podkreślono znaczenie zjazdu, stanowiącego przegląd szkolnych kół krajoznawczych i uwypuklono jego rolę w popularyzowaniu polskiego krajoznawstwa wśród uczniów. Tadeusz Dybczyński (geolog, geograf, nauczyciel i dyrektor gimnazjum w Stopnicy w Kieleckim i innych szkołach średnich, popularyzator Gór Świętokrzyskich), zamykając obrady, podkreślił „ważność tego Zjazdu, jako przeglądu sił i stwierdzenie usilnej pracy Kół około krajoznawstwa polskiego”²⁴. Trzeciego dnia udano się na wycieczkę do Wieliczki.

Zjazd krakowski udowodnił, że młodzi krajoznawcy, pochodząc z różnych regionów Polski, mieli te same cele, polegające na poznaniu i ukochaniu ziemi ojczyściej, potrafili się zjednoczyć i zaprzyjaźnić. Pomyślny jego przebieg i wyniki sprawiły, że Komisja Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej postanowiła organizować każdego roku w innym mieście ogólnopolskie spotkania młodzieży. Zjazd przyczynił się do ożywienia szkolnego ruchu krajoznawczego i wzmoczenia aktywności kół. Na łamach czasopisma „Ziemia” pisano: Pierwszy Zjazd dowiódł „że po długiej martwocie powojennej, wzmaga się na nowo w Polsce ruch krajoznawczy w szeregach młodzieży szkolnej”²⁵.

Drugi Ogólnopolski Zjazd Kół Krajoznawczych Młodzieży w Wilnie

Prezydium Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej uchwaliło, że w 1928 r. ogólnopolskie spotkanie młodych krajoznawców odbędzie się w Wilnie w dniach 14–15

²¹ *Sprawozdanie z obrad I Zjazdu Kół Krajoznawczych Młodzieży...*, op. cit., s. 140.

²² *Ibidem*, s. 141.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Zjazd Kół Krajoznawczych Młodzieży*, op. cit., s. 231.

kwietnia. Zgodnie z uchwałą zjazdu krakowskiego uczestnicy mieli przybyć w strojach ludowych. Wileńskiemu spotkaniu towarzyszyła wieczornica i wystawa prac szkolnych kół krajoznawczych²⁶. Wzięło w nim udział 291 delegatów i 30 opiekunów, którzy reprezentowali 47 kół młodzieży z 30 miejscowości z różnych stron Polski: Cieszyna, Krakowa, Poznań, Bydgoszczy, Warszawy, Nieświeża i innych²⁷. Przyjeżdżających pociągiem uczestników zlotu witała na dworcu młodzież wileńska pieśnią krajoznawczą śpiewaną przy dźwiękach orkiestry²⁸.

Celem spotkania było „zestrzelić w jedno ognisko myśli i w jedno ognisko duchy”²⁹. Towarzyszyło mu poparcie władz kościelnych i samorządowych. Zgromadzenie rozpoczęło się nabożeństwem w kaplicy Matki Boskiej Ostrobramskiej, które odprawił arcybiskup metropolita wileński Romuald Jałbrzykowski. Przed wejściem do kaplicy młodzież została gorąco powitana przez duchowieństwo wileńskie. Zjazd Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej otoczył opieką wojewoda wileński Władysław Raczkiewicz, w którym brał czynny udział.

Otwarcie zlotu krajoznawców odbyło się w auli Jana i Jędrzeja Śniadeckich na Uniwersytecie Stefana Batorego. Poza uczestnikami wzięli w nim udział miejscowi dostojnicy, profesorowie Uniwersytetu w Wilnie z rektorem Stanisławem Pigionem na czele, działacze ruchu krajoznawczego z prezesem Oddziału Wileńskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego profesorem Kazimierzem Sławińskim, kurator Okręgu Szkolnego Wileńskiego Stefan Pogorzelski i inni³⁰. Przewodniczącym zjazdu został profesor Nikodem Rydzewski, polski geolog i wykładowca Uniwersytetu w Wilnie. W przemówieniu wygłoszonym na otwarciu zlotu profesor Uniwersytetu Stefana Batorego K. Sławiński, podkreśliwszy znaczenie Wilna w dziejach Polski, stwierdził:

To też do Wilna jak najliczniej winna zjeżdżać się młodzież polska. W starych zacisznych zaułkach, pod sklepieniem odwiecznych murów wileńskich tak, jak przed stu laty, żywie geniusz loci Wilna. Szukać go trzeba, wyczuć, poznać i z potęgi jego ducha urabiać duszę polską³¹.

Biskup pomocniczy archidiecezji lwowskiej Władysław Bandurski, przewodniczący Zarządu Oddziału Wileńskiego Związku Harcerstwa Polskiego, wygłaszając powitalne słowa, odwołał się do Święta Zmartwychwstania Pańskiego, do trudnej historii Polski, mówiąc, że zjazd stał się miejscem spotkania Polaków z różnych stron kraju:

by poznać tę rozmaitość i różnorodność panującą w okolicach, prowincjach i dzielnicach Polski, w obyczajach, zwyczajach, w mowie, i pieśni ludowej i mieszczańskiej, w krzyżach przy-

²⁶ *Zjazd Kół*, „Orli Lot” 1928, nr 3, s. 69; *Sprawy Towarzystwa*, „Ziemia”, 1928, nr 6, s. 95–96.

²⁷ M.R., *Drugi Ogólnopolski Zjazd Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej w Wilnie w dniach 13–15 kwietnia 1928 r.*, „Orli Lot”, nr 5, s. 102.

²⁸ Wł.Ż., *Chwila ze Zjazdu*, „Orli Lot” 1928, nr 6, s. 122.

²⁹ *Zjazd Wileński*, „Orli Lot” 1928, nr 5, s. 98.

³⁰ *Ibidem*, s. 103.

³¹ *Przemówienie prof. Uniw. Stefana Batorego wygłoszone przy otwarciu Zjazdu*, „Orli Lot” 1928, nr 5, s. 99.

drożnych i wioskowych kaplicach, w weselach i żałobach, w poważonych uroczystościach i w dozwolonych żartach, ową rozmaitość, co jak ogród, pełny barwnych i różnokolorowych kwiatów, tworzy harmonijną i przedziwnie miłą dla oka i serca całość³².

Powitawszy młodzież, zaznaczył jej ważną rolę („skrzące zbierają okruchy pozostałe po dawnej świetności”) i zarysował cele krajoznawstwa dzieci i młodzieży, określając je słowami: „Szukać, badać, wnikać należy w te głębie, wydobywać je na jaw, chronić od zaniku – ratować przed ostateczną zagładą. Piękny to i szlachetny cel! Niech młode pokolenie w tej pracy pozna wielkość i potęgę duszy polskiej”³³, uczestniczył bowiem w wileńskim Zjeździe Kół Krajoznawczych Młodzieży jako przewodniczący miejscowego Oddziału ZHP.

Po pierwszym referacie wygłoszonym przez L. Węgrzynowicza, dotyczącym pracy Kół Krajoznawczych Młodzieży, entuzjastycznie przejęto wniosek przewodniczącego Zjazdu w sprawie wysłania depeš do Prezydenta Rzeczypospolitej profesora Ignacego Mościckiego, prezesa Rady Ministrów marszałka Józefa Piłsudskiego i Ministra WRiOP Gustawa Dobruckiego. Zwiedziwszy budynek Uniwersytetu i Bibliotekę Uniwersytecką uczestnicy spotkania wysłuchali odczytu profesora K. Sławińskiego o Wilnie, po którym udali się na wycieczkę po mieście. Na wieczór pierwszego dnia zaplanowano spotkanie w Teatrze Reduta, w którym obejrzano sztukę *Fircyk w zalotach* Franciszka Zabłockiego. W tytułowej roli wystąpił dyrektor teatru Juliusz Osterwa³⁴.

W drugim dniu obrad zwiedzano zbiory Towarzystwa Przyjaciół Nauk, tam też odbył się odczyt Stanisława Kościałkowskiego (historyka i badacza dziejów Litwy, profesora Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, zasłużonego działacza krajoznawczego) dotyczący zbiorów muzealnych Towarzystwa. Po walnym zgromadzeniu kół młodzieży krajoznawczej i Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej wileński wojewoda Władysław Raczkiewicz dokonał otwarcia wystawy prac młodzieży, w której wzięło udział 21 szkolnych kół. Młodzi krajoznawcy przygotowali na wystawę szopki, obrazy, ornamenty, mapy, fotografie kapliczek i starych krzyży oraz inne fotografie, pisemka szkolne, pudełka z minerałami, albumy, rysunki, monografie miejscowości, tablice statystyczne i inne przedmioty³⁵. Jak pisano na łamach czasopisma „Ziemia”, wystawa stanowiła prawdziwą ozdobę zjazdu, „świadcząc o sumiennej i poważanej pracy krajoznawczej

³² Przemówienie J.E. ks. Biskupa Władysława Bandurskiego na „Święconem” Zjazdu Wileńskiego, „Orli Lot” 1928, nr 5, s. 100.

³³ Ibidem, s. 101.

³⁴ Zjazd Wileński, op. cit., s. 103.

³⁵ K. Guzik, *Kilka uwag o wystawie Kół Krajoznawczych Młodzieży w Wilnie*, „Orli Lot” 1928, nr 6, s. 131–135. Wystawa stanowiła inspirację do wydrukowania na łamach organu prasowego kół krajoznawczych młodzieży szkolnej wypowiedzi Kazimierza Guzika, który pisał o zasadach przygotowania eksponatów na taką wystawę zjazdową. Zwracał uwagę na systemowe, tematyczne, przyczynowo-skutkowe, a nie chaotyczne ułożenie zbiorów. Pisał o potrzebie eksponowania nie tylko tematyki ludoznawczej, ale również innych dziedzin krajoznawstwa: miejscowej geografii, flory, fauny, ochrony przyrody i innych elementów krajoznawczych (ibidem, s. 131–135).

młodzieży³⁶. Po obejrzeniu wystawy profesor Władysław Rydzewski przedstawił odczyt zatytułowany *O Wilji*, a dr Stanisław Swianiewicz³⁷ mówił o stanie gospodarczym Wileńszczyzny. Dzień zakończono kolejną wycieczką po Wilnie pod przewodnictwem S. Kościałkowskiego³⁸.

Trzeci dzień Zjazdu był poświęcony zwiedzaniu Muzeum Etnograficznego Uniwersytetu Stefana Batorego, po którym uczestnicy udali się na Górę Zamkową i cmentarz na Rossie. Tam na grobach Polaków złożyli kwiaty. Na zakończenie zjazdu w Gimnazjum im. Adama Mickiewicza w Wilnie odbyła się wieczornica, na której reprezentanci szkolnych kół krajoznawczych prezentowali obyczaje ludowe z różnych regionów Polski, przedstawione w formie scenek, pieśni i tańców w strojach ludowych. W wieczornym spotkaniu wzięli udział uczestnicy zlotu oraz profesorowie Uniwersytetu Stefana Batorego, wojewoda wileński, biskup i elity Wilna³⁹. Miejscowa młodzież przedstawiła sztukę zatytułowaną *Wesele na Wileńszczyźnie*, po której młodzież w strojach ludowych (krakowskich, śląskich, kieleckich, poznańskich i innych) wraz z opiekunami udali się na spożycie święconego. Członkinie Opieki Szkolnej Gimnazjum im. A. Mickiewicza zorganizowały tradycyjną święconkę z suto zastawionymi stołami, z palmami i pisankami. Po wspólnej kolacji szkolne koła krajoznawcze z różnych regionów Polski prezentowały pokazy w formie pieśni ludowych, oczepin weselnych, zalecanek górali świętokrzyskich i innych scenek. Zjazd pozwolił młodzieży szkolnej przekonać się, że „jak Polska szeroka, tak mieszka w niej piękna pieśń nasza, że muzyka i pieśń w ludzie się rodzi”⁴⁰. Już po zjeździe jedna z uczennic Żeńskiego Seminarium Nauczycielskiego w Wilnie pisała: „Z każdego obrazka, z każdej piosenki płynął czar piękna”. Dodała, że na „wileńczyźnie wśród szarych chat kryje się wiele pięknych obyczajów nieznanymi, teraz dopiero odkrywanych. Nasz lud szary, brudny, biedny ma również swoją pieśń i swoją sztukę”⁴¹.

Na łamach czasopisma „Orli Lot” podkreślano nastrój, który towarzyszył zjazdowi i wkład organizatorów, którzy zapewnili odpowiednie warunki. Pisano:

Dziwny i przepiękny nastrój, jaki panował na Zjeździe, zawdzięczamy przede wszystkim naszym kochanym Wilnianom, którzy ogromnym nakładem czasu, trudów i kosztów przygotowali nam królewskie, a także serdeczne i tak ujmujące swą prostotą przyjęcie⁴².

³⁶ M.R., *Drugi Ogólnopolski Zjazd Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej...*, s. 190.

³⁷ Stanisław Swianiewicz (1899–1997), polski uczonek, profesor ekonomii, prawnik i pisarz, jeden z 300 polskich oficerów, którzy nie zostali zamordowani w Lesie Katyńskim, autor pracy *W cieniu Katyńia* (Paryż 1976, Instytut Literacki).

³⁸ *Zjazd Wileński*, op. cit., s. 103–104.

³⁹ *Program Zjazdu Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej w Wilnie w dniach 13–15 kwietnia*, „Orli Lot” 1928, nr 4, s. 81; *Zjazd Wileński*, op. cit., s. 104.

⁴⁰ Wł.Z., *Wieczornica*, „Orli Lot” 1928, nr 6, s. 128.

⁴¹ *Ibidem*, s. 126.

⁴² *Zjazd Wileński*, op. cit., s. 98.

Stanisława Niemcówna, publikując pozjazdowy tekst, podkreśliła znaczenie miejsca, w którym odbywał się Drugi Zjazd Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej, zaznaczając, że:

nigdzie tradycje życia i pracy młodzieży nie są tak żywe i tak pieczołowicie czczone jak właśnie w Wilnie, gdzie każdy kamień, każdy zaułek, nieomal powietrze przesycone jest ową atmosferą filaretyzmu. I jeszcze jeden atut ma w ręku Wilno i jego mieszkańcy – kocha młodzież ponad wszystko i umie ją odpowiednio uszanować⁴³.

Uwypukliła serdeczną atmosferę, udział wielu dostojników wileńskich i wnioski, które wyszły od samej młodzieży. Dotyczyły one: współpracy szkolnych kół krajoznawczych z Ligą Ochrony Przyrody i harcerstwem oraz podobnymi organizacjami; potrzeby rozwijania kół krajoznawczych w szkołach powszechnych; rzetelnego wypełniania przez młodzież kwestionariuszy naukowych, którymi interesowały się różne komisje Polskiej Akademii Umiejętności. Prezydium Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej złożyło całemu środowisku wileńskiemu podziękowania za przygotowanie Zjazdu⁴⁴.

Po zjeździe wileńska młodzież krajoznawcza na łamach czasopisma „Orli Lot”, publikowała teksty podsumowujące prace zjazdowe, zawierające własne wrażenia pisane w formie sprawozdań, wierszy i opowiadań. Uczennica Seminarium Nauczycielskiego w Wilnie pisała:

Dla nas, krajoznawców wileńskich, przemawia każdy stary mur, nam Wilenka mknąca bystro ku błękitnej Wilji opowiada stare, a dziwne powieści o tych murach, nam Góra Zamkowa poszumem swych drzew mówi o dawnych dziejach. Na każdym kroku w Wilnie i poza Wilnem spotykamy się ze świętymi dla duszy Polaka pamiątkami. Kochamy swoje Wilno, bo ono nas kocha!⁴⁵

Uczeń Gimnazjum im. A. Mickiewicza w Wilnie stwierdzał, że jako harcerz służył pomocą w czasie Zjazdu. Doszedł do wniosku, że uczestnicy zjazdu, „Szanowne Panie Poznanianki i Gnieźnianki polubiły Wilno i naprawdę niezmierną przyjemność sprawiło mi zwiedzanie ulubionego miasta w ich towarzystwie”⁴⁶.

Inny uczeń z Wilna, autor wiersza, podsumowując zjazd krajoznawczy, napisał:

I choć to już minęło, wrażenie tej chwili
Wpadło w dusze młodzieży, jak słońca poświata.
Pamięć o niej zostanie, długie długie lata,
Bośmy tu razem drogie godziny przeżyli⁴⁷.

⁴³ S. Niemcówna, *Echa pozjazdowe*, „Orli Lot” 1928, nr 5, s. 106.

⁴⁴ *Podziękowanie*, „Orli Lot” 1928, nr 5, s. 107–108.

⁴⁵ Wł.Ż., *Chwila ze Zjazdu*, „Orli Lot” 1928, nr 6, s. 123.

⁴⁶ W. Słodkiewicz, *Władzio ma głos! List harcerza*, „Orli Lot” 1928, nr 6, s. 124.

⁴⁷ S.S., *Zaśpiewały skowronki*, „Orli Lot” 1928, nr 6, s. 124.

Jeszcze inny uczeń wileńskiej szkoły w wierszu zatytułowanym *Czy znasz ten kraj...?* tak pisał o swoim mieście:

Czy znasz ten gród, prastary gród pamiątek,
Gdzie każdy krok wielkością dawną poi,
Gdzie dla Polaka miły każdy zakątek
I z dumą nie raz o przeszłości roi,
Gdzie Wieszców duch zaczerpnął swe natchnienie,
Z pod strun lirnika wypływało pienie?⁴⁸.

O znaczeniu zjazdów krajoznawczych pisał J.R. Czarnecki, podkreślając, że zjazd wileński służył integracji szkolnego ruchu krajoznawczego, propagowaniu i popularyzowaniu idei krajoznawstwa, poznaniu Wilna. „Pamiętajmy – pisał – że każde nowe koło to cegielka, a zjazd to nowy filar tej harmonijnej budowli: krajoznawstwa”⁴⁹. Inny członek szkolnego koła krajoznawczego wyraził następujące zdanie:

Dużo dał nam ten Zjazd. Przede wszystkim zwiększył miłość do ziemi ojczystej. Podniósł nasz zapał do poznawania ludu. Będziemy z tęsknotą czekać drugiego zjazdu, pracując nad poznaniem każdego swego zakątka⁵⁰.

Na łamach czasopisma „Ziemia” pisano, że zjazd w Wilnie udał się doskonale⁵¹. Podniosła atmosfera i radosny nastrój oraz pamięć historycznego znaczenia Wilna towarzyszyły wszystkim trzem dniom spotkania⁵².

Trzeci Ogólnopolski Zjazd Kół Krajoznawczych Młodzieży w Poznaniu

Trzeci zjazd odbył się w dniach 29–30 czerwca oraz 1–2 lipca 1929 r. i był połączony z Powszechną Wystawą Krajową w Poznaniu⁵³. W artykule redakcyjnym „Orlego Lotu” jeszcze przed zjazdem pisano:

Dziś po latach dziesięciu mogą Koła młodzieży z dumą szczycić się wynikami swojej pracy, a PTK patrzeć z otuchą w przyszłość, widząc tysiące młodzieży, przywiązanej do idei PTK i dla niej pracujące⁵⁴.

⁴⁸ E.E. Rodziewicz, *Czy znasz ten kraj...?*, „Orli Lot” 1928, nr 6, s. 126.

⁴⁹ J.R. Czarnecki, *Znaczenie zjazdów krajoznawczych (Echa Zjazdu Wileńskiego)*, „Orli Lot” 1928, nr 7, s. 170.

⁵⁰ Wł.Z., *Wieczornica*, „Orli Lot” 1928, nr 8, s. 128.

⁵¹ *Sprawy Towarzystwa*, „Ziemia” 1928, nr 9, s. 144.

⁵² *Drugi Ogólnopolski Zjazd Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej*, „Ziemia” 1928, nr 12, s. 188.

⁵³ *Program Zjazdu Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej w dniach 29–30 czerwca i 1–2 lipca 1929 r. w Poznaniu*, „Orli Lot” 1929, nr 6, s. 130.

⁵⁴ *Trzeciemu Zjazdowi Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej w Poznaniu*, „Orli Lot” 1929, nr 6, s. 98.

Podkreślono znaczenie zjazdów szkolnych kół młodzieżowych, rozumianych jako czynnik spajający uczniów związanych z krajoznawstwem. W trzecim Zjeździe uczestniczyło 700 osób. Spotkanie rozpoczęło nabożeństwem w Złotej Kaplicy w Katedrze odprawionym przez ks. Józefa Klosa⁵⁵, po którym na placu katedralnym uczestników zlotu powitał prezes Oddziału Poznańskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego Jan Kilariski, mówiąc, że młodzież „orlim lotem zjechała do grodu Przemysława”⁵⁶. W pochodzie przez Stare Miasto uczestnicy dotarli do Biblioteki Uniwersytetu Poznańskiego, w której odbyło się uroczyste powitanie przez: J. Kilarskiego, kuratorów Okręgu Szkolnego Poznańskiego Bernarda Chrzanowskiego i Joachima Namysła, generała Kazimierza Antoniego Dzierżanowskiego (dowódcy Okręgu Korpusu Nr VII w Poznaniu), przedstawicieli szkolnych kół krajoznawczych, ich opiekunów i pozostałych gości.

Po słowach powitania wygłoszonych przez poznańskich notabli nastąpił odczyt L. Węgrzynowicza, który przedstawił historię kół krajoznawczych oraz ich organu prasowego „Orlego Lotu” i zachęcał młodzież do pracy krajoznawczej w myśl hasła „Ojczyzny poznanie – oto nasz cel”⁵⁷. Po południu w Gimnazjum im. K. Marcinkowskiego w Poznaniu została otwarta uczniowska wystawa krajoznawcza. Trzeba nadmienić, że szkolne koła krajoznawcze oprócz wystawy zjazdowej wzięły udział w Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu, prezentując tam własne eksponaty. Przygotowanie i wybór eksponatów na Powszechną Wystawę Krajową został potraktowany bardzo poważnie. Kuratoria organizowały szkolne wystawy okręgowe, z których specjalnie do tego celu powołana komisja ministerialna wybierała przedmioty, godne wystawy krajowej⁵⁸.

Uczestnicy zjazdu obejrzeni przedstawienie zatytułowane *Dożynki na Kujawach* przygotowane przez szkoły powszechne z Włocławka. Wieczorem koło krajoznawcze Gimnazjum Najświętszego Serca Pana Jezusa w Poznaniu zorganizowało „herbatkę”, na której szkolne koło krajoznawcze z Krakowa odtańczyło w strojach regionalnych krakowiaka.

W drugim dniu, po mszy świętej w kościele św. Wojciecha, wysłuchano prelekcji poświęconej Karolowi Marcinkowskiemu przygotowanej przez dra Pawła Gantkowskiego (profesora Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Poznańskiego i działacza społecznego) i złożono wieniec przy trumnie K. Marcinkowskiego. W Bibliotece Uniwersyteckiej odbyły się obrady opiekunów i młodzieży szkolnych kół krajoznawczych, na których m.in. odczytano depesze z okazji zjazdu. W tym dniu zwiedzano Ogród Zoologiczny w Poznaniu oraz Powszechną Wystawę Krajową. Wieczorem uczestnicy zjazdu obejrzeni przedstawienie zatytułowane *Wesele Wołyńskie* przygotowane przez koło krajoznawcze Liceum Krzemienieckiego⁵⁹.

⁵⁵ B.A., Ks. *Infułat Józef Klos*, „Duszpasterz” 1938, nr 6, s. 1.

⁵⁶ *III Zjazd Krajoznawczy Młodzieży*, „Orli Lot” 1929, nr 7, s. 146.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Wystawa i Zjazd w Poznaniu*, „Orli Lot” 1928, nr 10, s. 213.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 147.

W trzecim dniu zjazdu poznańskiego zorganizowano całodzienną wycieczkę statkiem do Rogalina, na której nastąpiło:

serdeczne współzycie młodzieży z całej Polski, tak że przedstawiała jedną rodzinę. I to może jest największą korzyścią, którą dała nam ta wycieczka⁶⁰.

Zamknięcie zjazdu odbyło się czwartego dnia w sali Biblioteki Uniwersyteckiej. Przyjęto na nim uchwały i rezolucje odczytane przez L. Węgrzynowicza i dotyczące: 1) powołania Związku Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej; 2) utworzenia archiwum i wspólnych bibliotek; 3) wprowadzenia zniżek kolejowych dla wycieczek liczących mniej niż 10 osób; 4) zapisywania się kół krajoznawczych na członków Ligi Ochrony Przyrody; 5) prenumeraty przez koła krajoznawcze czasopisma „Orli Lot”, przynajmniej jednego egzemplarza na pięciu członków koła; 6) zapisywania się absolwentów szkół do akademickich kół krajoznawczych. Po wygłoszeniu podziękowań L. Węgrzynowicz zamknął zjazd słowami „Poznaj swój kraj i służ Ojczyźnie”⁶¹. Zjazd zakończono odśpiewaniem hymnu państwowego. Czwarty zjazd kół krajoznawczych młodzieży szkolnej zaplanowano na rok 1930 w Krzemieńcu.

Komitet Wykonawczy III Zjazdu Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej w Poznaniu na łamach „Orlego Lotu” złożył podziękowania organizatorom i darczyńcom⁶². O wrażeniach ze zjazdu poznańskiego pisała młodzież na łamach czasopisma „Orli Lot”. Uczeń z VII Gimnazjum w Krakowie Jan Czarnecki wyraził opinię, że:

Poczucie łączności, siły i nawiązanie nici sympatii, oto główne sukcesy naszego Zjazdu, wyniesione przez każdego uczestnika [...]. Te kilka dni przeżyte razem, ożywiły i zabarwiły teoretyczną prawdę, że jesteśmy jedni Polacy!⁶³.

Podkreślano swobodny nastrój, jedność młodych krajoznawców, doświadczenia ze zwiedzania Powszechnej Wystawy Krajowej, niezapomniane wrażenia z wycieczki w Rogalinie, którą wspomniano słowami mówiącymi, że wracając:

We wspaniałych humorach, nie czując wcale znużenia, przeciwnie, ukojenie jakieś radosne, które z żalem mówiło, że nie prędko tak miła i w tak serdecznym gronie wydarzy się wycieczka iście krajoznawcza⁶⁴.

Zakończenie

U podstaw dynamicznie rozwijającego się w okresie międzywojennym szkolnego ruchu krajoznawczego leżała różnorodna i bogata merytorycznie i metodycznie praca kół

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem, s. 148.

⁶² *Sprawy organizacyjne. Podziękowania*, „Orli Lot” 1929, nr 7, s. 162.

⁶³ J.R. Czarnecki, *Pokłosie Zjazdu poznańskiego*, „Orli Lot” 1929, nr 9, s. 166.

⁶⁴ J.R. Czarnecki, *Statkiem do Rogalina*, „Orli Lot” 1929, nr 9, s. 167–168.

młodzieży, której przyświecało hasło „Poznać, aby ukochać”. Po odzyskaniu niepodległości poznanie najbliższej okolicy, regionu i całego kraju oraz rozbudzanie uczuć emocjonalnych wobec ziemi ojczystej miały sprzyjać procesom integracyjnym narodu i państwa. Służyły usuwaniu uprzedzeń wobec innych grup wyznaniowych i etnicznych, mieszkańców poszczególnych regionów, miast i wsi⁶⁵.

Szkolne koła krajoznawcze były przykładem zrzeszeń uczniowskich, które miały jasno sprecyzowaną ideologię z wyraźnie określonymi celami i zadaniami, ściśle powiązanymi z przemianami społeczno-kulturowymi i ideowo-wychowawczymi międzywojennej Polski. Wypracowały własną organizację i umożliwiały uczniom podjęcie różnorodnej aktywności: intelektualnej, fizycznej, estetycznej i innej. Charakteryzowały się zróżnicowaniem form pracy, do których można również zaliczyć zjazdy. Celem zjazdów było spotkanie młodzieży krajoznawczej i jej opiekunów, zapoznanie się, nawiązanie wzajemnych kontaktów, dyskusja nad kierunkami działalności szkolnych kół krajoznawczych i prezentacja własnych osiągnięć.

Zjazdy organizowane przez Komisję Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej, na czele której stał L. Węgrzynowicz były ważnym wydarzeniem krajoznawczym i edukacyjnym. Nadawano im wielką rangę, o której świadczy udział w nich hierarchów kościoła, władz wojewódzkich i kuratorskich, profesorów uniwersytetów, centralnych i regionalnych działaczy Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego oraz miejscowych elit. Wysiłek podjęty podczas przygotowań zjazdów, ich wysoki poziom organizacji oraz imprezy towarzyszące zjazdom świadczą o tym, że spotkania szkolnych kół krajoznawczych i ich opiekunów stanowiły znaczące wydarzenie nie tylko dla szkolnego ruchu krajoznawczego, ale także Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, którego częścią był ruch krajoznawczy młodzieży szkolnej.

Spotkania zjazdowe charakteryzowały się różnorodnością form pracy, podejmowanej przez prelegentów, opiekunów szkolnych kół krajoznawczych, gości jak i uczniów członków kół. Były to wykłady i prelekcje, dyskusje, wycieczki, zwiedzanie miast, wystaw, muzeów, uniwersytetów, wieczorne spotkania młodzieży, teatry szkolne, muzyka i taniec. Uczniowie prezentowali się w strojach ludowych, niosąc przed sobą herb własnego miasta lub województwa. Koła krajoznawcze organizowały widowiska, wieczornice, wystawy, przedstawienia, koncerty i inne wydarzenia, w których uczestniczyli również przedstawiciele społeczności miast, goszczących uczestników zjazdów.

Spotkania te odgrywały ważną rolę wychowawczą i dydaktyczną, ponieważ popularyzowały wiedzę o Polsce i jej regionach. Pozwalały dokładniej poznać miasto i okolice, w których zjazd się odbywał. Rozwijały postawy patriotyczne, narodowe i obywatelskie, wspierały integrację nowo powstałego państwa oraz jego zróżnicowane i podzielone społeczeństwo. Sprzyjały umacnianiu przywiązania do własnej ziemi i kształtowania

⁶⁵ A. Stasiak, B. Włodarczyk, J. Śledzińska, *Wczoraj, dziś i jutro krajoznawstwa*, „Parejza” 2017, nr 1, s. 11. Jak piszą autorzy, lata 1918–1939 stanowiły kontynuację „wątków edukacyjno-patriotycznych”, popularyzując „wiedzy o kraju, wspieranie integracji nowo powstałego państwa”.

tożsamości lokalnej. Uwrażliwiały na piękno najbliższej okolicy i innych zakątków kraju. Na zjazdach ważną rolę odgrywały wystawy szkolnych kół krajoznawczych, ponieważ obrazowały prace poszczególnych zespołów uczniowskich oraz umożliwiały dokonywanie oceny prac członków kół. Młodzież uczyła się właściwego przygotowania eksponatów na wystawę i odpowiedniego ich zaprezentowania. Zorganizowanie wystawy prac własnego koła sprzyjało rozwijaniu twórczego myślenia i działania. Udział uczniów w zjazdach, wystawach zjazdowych i wieczornicach stanowił wskazówkę do dalszej pracy krajoznawczej i okazję do dzielenia się dobrymi praktykami pracy szkolnych kół krajoznawczych. Zjazdy można więc uznać za czynnik edukacyjny, integrujący szkolny ruch krajoznawczy, a poprzez organizację wystaw dorobku szkolnych kół krajoznawczych – za czynnik twórczy. Spotkania te służyły integracji szkolnego ruchu krajoznawczego i popularyzacji krajoznawstwa wśród uczniów i nauczycieli oraz szerszego grona społecznego.

Bibliografia

Źródła

- B.A., *Ks. Infułat Józef Kłos*, „Duszpasterz” 1938, nr 6.
- Czarnecki J.R., *Pokłosie Zjazdu poznańskiego*, „Orli Lot” 1929, nr 9.
- Czarnecki J.R., *Statkiem do Rogalina*, „Orli Lot” 1929, nr 9.
- Czarnecki J.R., *Znaczenie zjazdów krajoznawczych (Echa Zjazdu Wileńskiego)*, „Orli Lot” 1928, nr 7.
- Drugi Ogólnopolski Zjazd Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej*, „Ziemia” 1928, nr 12.
- Gotkiewicz M., *Nasze XXX-lecie. Fragmenty referatu prof. Mariana Rotkiewicza o kołach krajoznawczych*, „Orli Lot” 1949, nr 7.
- Guzik K., *Kilka uwag o wystawie Kół Krajoznawczych Młodzieży w Wilnie*, „Orli Lot” 1928, nr 6.
- III Zjazd Krajoznawczy Młodzieży*, „Orli Lot” 1929, nr 7.
- Kitowska M., „Orli Lot” (1920–1939). *Z problematyki turystyczno-krajoznawczej edukacji młodzieży szkolnej*, w: *Młody czytelnik w świecie książki, biblioteki i informacji*, red. K. Heskakwaśniewicz, I. Socha, Katowice 1996.
- M.R., *Drugi Ogólnopolski Zjazd Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej w Wilnie w dniach 13–15 kwietnia 1928 r.*, „Orli Lot”, nr 5.
- Niemcówna S., *Echa pozjazdowe*, „Orli Lot” 1928, nr 5.
- Okólnik z 18 czerwca 1919, w: J.B. Twaróg, *Z kart historii Oddziału Krakowskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego 1919–1950*, Kraków 2003, https://khit.pttk.pl/index.php?co=tx_ptkm_3 [dostęp: 30.06.2019].
- Podziękowanie*, „Orli Lot” 1928, nr 5.
- Program Zjazdu Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej w dniach 29–30 czerwca i 1–2 lipca 1929 r. w Poznaniu*, „Orli Lot” 1929, nr 6.
- Program Zjazdu Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej w Wilnie w dniach 13–15 kwietnia*, „Orli Lot” 1928, nr 4.
- Przemówienie J.E. ks. Biskupa Władysława Bandurskiego na „Święconem” Zjazdu Wileńskiego*, „Orli Lot” 1928, nr 5.

- Przemówienie prof. Uniw. Stefana Batorego wygłoszone przy otwarciu Zjazdu, „Orli Lot” 1928, nr 5.
- Rodziewicz E.E., *Czy znasz ten kraj...?*, „Orli Lot” 1928, nr 6.
- S.S., *Zaśpiewały skowronki*, „Orli Lot” 1928, nr 6.
- Seweryn T., *Ideologia kół krajoznawczych młodzieży*, Kraków 1934.
- Skopowski Cz., *Kola Krajoznawcze Młodzieży Szkolnej*, „Przyjaciel Szkoły” 1933, nr 10.
- Skopowski Cz., *Rys historii i pracy Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej*, w: *Kola Krajoznawcze Młodzieży Szkolnej. Idea – Organizacja – Historia – Pieśni*, Kraków 1934.
- Słodkiewicz W., *Władzio ma głos! List harcerza*, „Orli Lot” 1928, nr 6.
- Sprawozdanie z obrad I Zjazdu Kół Krajoznawczych Młodzieży odbytego 5 i 6 czerwca 1927 roku w Krakowie*, „Orli Lot” 1927, nr 7.
- Sprawy organizacyjne. Podziękowania*, „Orli Lot” 1929, nr 7.
- Sprawy Towarzystwa*, „Ziemia” 1928, nr 6 i 9.
- Staszewski K., *Kola Krajoznawcze Młodzieży Szkolnej PTK*, „Ziemia” 1968, nr 2.
- Trzeciemu Zjazdowi Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej w Poznaniu*, „Orli Lot” 1929, nr 6.
- Węgrzynowicz L., *Nasze dziesięciolecie*, „Orli Lot” 1929, nr 6.
- Wł.Z., *Wieczornica*, „Orli Lot” 1928, nr 6.
- Wł.Z., *Wieczornica*, „Orli Lot” 1928, nr 8.
- Wł.Z., *Chwila ze Zjazdu*, „Orli Lot” 1928, nr 6.
- Woźnowski M., *Kola Krajoznawcze Młodzieży w Polsce. Referat wygłoszony na I. Zjeździe Kół Krajoznawczych Młodzieży w Krakowie dnia 5 czerwca 1927 r.*, „Orli Lot” 1927, nr 7.
- Wystawa i Zjazd w Poznaniu*, „Orli Lot” 1928, nr 10.
- Zjazd Kół Krajoznawczych Młodzieży*, „Ziemia” 1927, nr 13–14.
- Zjazd Kół*, „Orli Lot” 1928, nr 3.
- Zjazd Wileński*, „Orli Lot” 1928, nr 5.
- Zjazdy*, „Wiadomości Geograficzne” 1927, nr 4.

Opracowania

- Kitowska M., *„Orli Lot” (1920–1939). Z problematyki turystyczno-krajoznawczej edukacji młodzieży szkolnej*, w: *Młody czytelnik w świecie książki, biblioteki i informacji*, red. K. Heskak-Kwaśniewicz, I. Socha, Katowice 1996.
- Koźmian D., *Poglądy społeczno-pedagogiczne Aleksandra Kazimierza Patkowskiego (1890–1942)*, Szczecin 1994.
- Magiera E., *The formal aspects of the activities conducted by School Students' Sightseeing Clubs in the Second Republic of Poland: 1918–1939*, „The Journal of History and Education” 2018, no. 3–4.
- Stasiak A., Włodarczyk B., Śledzińska J., *Wczoraj, dziś i jutro krajoznawstwa*, „Parejza” 2017, nr 1.
- Staszewski K., *Kola Krajoznawcze Młodzieży Szkolnej PTK*, „Ziemia” 1968, nr 2.
- Wolter E., *Edukacja ekologiczna w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2013.
- Wolter E., *Wychowanie do postaw ekologicznych na lamach „Bezpłatnego Dodatku do Miesięcznika Krajoznawczego Orli Lot Poświęconego Ochronie Przyrody Wydawanego Nakładem Państwowej rady Ochrony Przyrody”*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2015, nr 1.
- Wolter E., *Wychowanie ekologiczne w Drugiej Rzeczypospolitej*, „Forum Pedagogiczne” 2011, nr 2.
- Wróblewska U., *Cele i organizacja Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej w okresie międzywojennym*, w: *Turystyka w edukacji historycznej i obywatelskiej*, red. M. Ausz, J. Bugajska-Więcławska, A. Stepnik, D. Szewczuk, Lublin 2017.